

BOZOR IQTISODIYOTI SOHASIDA INVESTSIYA FAOLIYATI SAMARADORLIGI

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti

Mexanizaciya ham suw xojalǵı fakulteti

Agrobiznes hám investiciyalıq xızmeti qanıygeligi

*3-kurs studentı **Bayram Ashirbaev***

*hám 4-kurs studentı **Zuxra Jaqsimov***

Ilimiy basshı :Ekonomika ilimleri filosofiya doktori (PhD)

*dotcenti: **Gulbaxar Tajenova***

Abstract: This article discusses the effectiveness, opportunities, and performance characteristics of investment activities in a market economy. Specifically, the impact of investments on the market economy, the equilibrium of prices in market conditions, and their effectiveness have been analyzed on a scientific basis.

Аннотация: В этой статье речь идет об эффективности, возможностях и особенностях результативности инвестиционной деятельности в сфере рыночной экономики. В частности, с научной точки зрения проанализировано влияние инвестиций на рыночную экономику, сбалансированность и эффективность цен в рыночных условиях.

Annotatsiya: Ushbu maqolada bozor iqtisodiyoti sohasida investitsiya faoliyatining samaradorligi, imkoniyalari va natijadorlik hususiyatlari haqida soʻz boradi. Jumladan, investitsiyalarning bozor iqtisodiyotiga taʼsiri, bozor sharoitida narxlarning muvozanati va samaradorligi ilimiy asoslar bilan tahlil qilingan.

Keywords: Investment, investor, market economy, macro-micro level, discount, money circulation, price, operation.

Ключевые слова: Инвестиции, инвестор, рыночная экономика, макро-микроуровень, дисконт, денежный оборот, цена, операция.

Kalit soʻzlar: Investitsiya, investor, bozor iqtisodiyoti, makro-mikro daraja, diskont, pul aylanmasi, narx, operatsiya.

Mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanishi bugungi kunda jadal tus olmoqda, ayniqsa, yurtimizda faoliyat yuritib kelayotgan tadbirkorlik sub'ektlari, ular faoliyatining asosiy bo'g'ini hisoblangan investitsiyalarni yuritimizga olib kirishi, dunyoning rivojlangan davlatlari investorlarining yurtimizga kirib kelishi Yangi O'zbekistonning xalqaro bozor iqtisodiyotida raqobatbardoshligini ta'minlashga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Bunga Prezidentimizning tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashi, ularga haqiqiy biznes muhitini yaratib bera olganligi, yurtimizga investitsiya faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish kabi adolatli siyosati asnosida

ko‘rishimiz mumkin. Jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida»gi Qonunida investitsiya faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish masalalari «O‘zbekiston Respublikasi hududidagi turli investitsiya ob‘ektlariga qo‘yilmalar uchun xavfsiz shart-sharoitlarni ta‘minlash maqsadida davlat boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi»[1]-deb alohida maqsad qilib belgilangan.

Albatta har qanday mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida innovatsion investitsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ular harakatsiz aktivlarga qaratilgan investitsiyalar bo‘lib, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohaga ilmiy va texnik ishlanmalarni joriy etishlashini ta‘minlaydi, ya‘ni miqdor va sifat dearli yaxshilanishiga olib keladi. Investitsiya - bu iqtisodiyotning turli sohalariga, infratuzilmaga, ijtimoiy dasturlarga, atrof-muhitni muhofaza qilishga, xorij va mamlakatlari ichida uzoq muddatli kapital qo‘yilma bo‘lib, zamonaviy bozor iqtisodiyotida investitsiyalarning katta qismi moliyaviy investitsiyalarni tashkil qilishi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Investitsiyalarning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyati ularning makro va mikro darajadagi roli va ahamiyatini quyidagicha oldindan belgilab beradi:

1) Makro darajadagi investitsiyalar – keڭ ko‘lamli milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish uchun poydevor sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda korxonalar ishlab chiqarish sohasining asosiy fond bazalarini muntazam ravishda yangilab borishi bilan birga ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtirish, mahalliy tovarlarning sifatini yaxshilash va raqobatbardoshligini ta‘minlaydi [2].

Xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarini mutanosib rivojlantirib boradi, mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirish va davlatning mudofaa qobiliyatini, ishlab chiqarish va muomala xarajatlarini kamaytirishda eksport tarkibini ko‘paytiradi va yaxshilash choralari ko‘riladi. Shuningdek, ijtimoiy muammolarni, jumladan, kambag‘allikni qisqartirish, ishga la‘eqatli shaxslarni ish bilan ta‘minlashda, xalq farovonligi, davlat iqtisodiyotda ijobiy tarkibiy siljishlar, mulkni xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar o‘rtasida qayta taqsimlash yo‘llari kabi ijobiy natijalarni o‘zida jamlaydi.

2. Mikro darajadagi investitsiyalar – bozor iqtisodiyoti rivojlanishida zarur bo‘lgan maqsadlarga erishish uchun ahamiyatli hisoblanadi. Ya‘ni, faoliyat sohasini ko‘paytirish va kengaytirishda asosiy ishlab chiqarish fondlarining haddan tashqari ma‘naviy va jismoniy eskirishiga yo‘l qo‘ymaslik, mahsulot ishlab chiqarish va sotish da tannarxini pasaytirish yoki bir maromda ushlab turishda ta‘sirchanligi yuqori bo‘ladi [3]. Bunda yangi texnika va texnologiyalarni joriy etgan holda ishlab chiqarishning texnik darajasini oshirib, mahsulot sifatini yaxshilaydi va uning raqobatbardoshligini ta‘minlaydi.

Shuningdek, xavfsizlik texnikasini oshirish va tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini amalga oshirishda, raqobatbardoshlikni ta'minlashda va qimmatli qog'ozlarni sotib olish va mablag'larni boshqalarning aktivlariga jalb qilish, aksiyalarning nazorat paketini boshqarishda ahamiyatli hisoblanadi.

Bozorda talab va taklif o'rtasida muvozanat shakllansa iqtisodiy jarayonning natijadorligi narxlarda o'z aksini topadi. Masalan, bozorlarda tadbirkorlar o'z tovarlarini sotishni, sotish rejalarini amalga oshiradi va shu bilan birga imkon qadar yuqori foyda olishga intilishadi, bu ularning foydani maksimallashtirish tamoyili hisoblanadi [4]. Natijada har bir tadbirkor bir xil niyat bilan harakat qilgani uchun ular orasida o'zaro raqobat muhiti shakllanadi.

Tadbirkor raqobatda ustunlikni ta'minlashda tovarlarni arzon sotib olish yo'llarini izlaydi, chunki undagi pul aylanmalari o'ziga foyda keltirishi zarur. Buning uchun oldin o'rtacha narxda olgan tovarlar sonini ko'paytirish orqali mahsulot narxini pasaytirishga olib keladi. Bu esa to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqaruvchilar bilan aloqani o'rnatish imkoniyatini paydo qiladi. Ya'ni manfaatlarni tenglashtirish talab va taklifning o'zaro ta'siri orqali shakllanadigan aloqalarda, tovarning narxdagi nisbatini tenglashtiradi va sotuvchilar va xaridorlarning narxlar haqidagi tasavvurlari o'rtasidagi o'zaro manfaatlarni ifodalaydi.

Bozor iqtisodiyotida investitsiyalash odatda uzoq davom etadigan jarayon ekanligini hisobga olib, amaliyotida ko'pincha pul mablag'larini aylanmasining boshlanish nuqtasidagi qiymatini kelgusidagi foyda, amortizatsiyasi qiymati bilan taqqoslashga to'g'ri keladi. Pul mablag'lari qiymati va aylanmasini taqqoslash jarayonida ikkita usuldan foydalanish qabul qilingan asosiy tushunchalar - pul mablag'larining kelajakdagi qiymati va ularning hozirgi qiymati o'zining yahdilligini namoyon etadi.

Pul mablag'larining kelajakdagi qiymati hozirgi vaqtdagi investitsiya hisobidan aylantirilgan mablag'lar yig'indisidan iborat bo'lib, unga qo'yilgan sarmoya bugungi kunda ma'lum vaqtdan keyin, foiz stavkasi hisobga olinadi. Bu esa qiymatni aniqlash uning o'sish jarayoni bilan bog'liq bo'ladi va asta-sekin ko'paytirishdan iborat foyzlar qo'shib boriladi [5]. Pul mablag'larining haqiqiy qiymatini hisob-kitob qilishda diskontlash yo'li bilan kelajak qiymatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Diskontlash - bu pulning kelajakdagi qiymatini uning bugungi qiymatiga keltirish usuli hisoblanadi. Kelajakda rejalashtirilgan summani olish uchun bugun qancha sarmoya kiritish kerakligini aniqlash jarayoni, ya'ni pul mablag'larini ko'paytirishga nisbatan teskari jarayonga aytiladi.

Pul mablag'larining haqiqiy aylanmasi muayyan davrdagi ma'lum foiz stavkasini hisobga olgan holda ularning kelgusidagi qiymatidan kelib chiqqan holda qayta hisoblanib joriy davrdagi pul mablag'larining aylanma qiymatini ifodalaydi.

Bozor iqtisodiyoti valyuta, qimmatli qog'ozlar, kapital yoki pul, oltin bozorlari tizimidan iborat bo'lib moliyaviy vositalar savdosining uyushgan yoki norasmiy [6]

tizimi xisoblanadi. Ushbu bozorda pul ayirboshlash, kredit berish va investitsiya kapitalni safarbar qilish kabi operatsiyalar amalga oshiriladi. Bunda asosiy rolni pul mablag'lari oqimini, qarz oluvchiga yo'naltiruvchi moliyaviy institutlar faoliyati asosiy rol o'ynaydi [7]. Aslida pul va qimmatli qog'ozlar degani bu tovar hisoblanadi. Har qanday bozor iqtisodiyoti ham moliyaviy resurslarning xaridorlari va sotuvchilari o'rtasida bevosita aloqalarni o'rnatish uchun mo'ljallangan bo'ladi.

Shunday qilib, investitsiyalar eng muhim iqtisodiy kategoriya bo'lib, ular makro va mikro darajada, birinchi navbatda, oddiy va kengaytirilgan takror ishlab chiqarish, tarkibiy o'zgarishlar, maksimal foyda olish va asosda ko'plab ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun muhim komponentlarni o'z ichiga oladi.

Investitsiya kiritish orqali aksiyadorlik jamiyatlari kapitalidagi ulushni o'zgartirish, xo'jalik ob'ektlarining oldi-sotdi bitimlarida, kapitalni eksport va import qilishda, tashkilotlarning xo'jalik faoliyatini kreditlashda, ishlab chiqarish va ijtimoiy loyihalar hamda dasturlarni makro va mikro darajada amalga oshirishda ishtirok etish mumkin. Aynan shu investitsiyalar iqtisodiyotning tuzilishini, mehnat unumdorligini, ishlab chiqarishning material va energiya sig'imini, ishlab chiqarilayotgan mahsulotning iste'mol xususiyatlarini, ishlab chiqarilayotgan ishlarni va ko'rsatilayotgan xizmatlarni belgilaydi. Aslida ular iqtisodiyotning kelajakdagi qiyofasini belgilab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida»gi O'RQ-598-son Qonuni 25-dekabr 2019-yil.
2. Qodirov A, Xashimov P.Z, va boshqalar «Iqtisodiyot nazariyasi» darslik 1-qism. Toshkent-2024. /342-bet/
3. Astankulov O. «Investitsiya faoliyatini boshqarishning asosiy tamoyillari va baholash xususiyatlari» // Society and innovations №5 2022. /18-19-bet/
4. Руткаускас Т. К. «Инвестиции и инвестиционная деятельность организаций» уч.пос Екатеринбург-2019. 316 с /105 стр/
5. Аскинадзи В.М. Инвестиционное дело: учебник /В. М. Аскинадзи, В. Ф. Максимова, В. С. Петров. - М.; М.: Market DS; Маркет ДС корпорейшн, 2017.- 509 с.
6. Басс А.Я. Теоретические основы перманентного инвестиционного процесса /А. Я. Басс, О. В. Брежнев; Ин-т экономики и орг. пром. пр-ва, Сиб. отд-ние Рос. акад. наук. - Новосибирск: ИЭОПП, 2017.- 103 с.
7. Болюх А.Я. Правовой режим иностранных инвестиций в России: учеб. пособие /Болюх А. Я., Шахов А. О., Силкин В. В.; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России. - М.: МГИМО-ун-т, 2016.- 263 с